

EUGENIJA ULČINAITĖ

Radvilų kilimas: barokinė didikų giminės prezentacija

Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis (1549–1616) 1604 m. buvo paskirtas Vilniaus vaivada. Ta proga, kaip įprasta, Vilniaus akademijos auklėtiniai sukūrė panegiriką, kurią dedikavo naujam vaivada. Tarp autorių ypatingai išskirti trys Našlaitėlio sūnėnai: brolių Stanislovo Radvilos Pamaldžiojo (1559–1599) ir Alberto Radvilos (1558–1592) sūnūs Mikalojus Kristupas (1589–1614), Jonas Albertas (1591–1626) ir Albertas Stanislovas (1593–1656). Jie įvardyti tituliniame panegirikos lape, kurio visa antraštė skamba taip: „Panegirika šviesiausiajam ponui, p. Mikalojui Kristupui Radvilai, Šventosios Romos imperijos kunigaikščiui, Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikščiui, Šidloveco ir Myro ir t. t., ir t. t. grafui, laimingai užėmusiam Vilniaus vaivados vietą, to paties šviesiausiojo pono garbių sūnėnų p. Mikalojaus Kristupo, p. Jono Alberto, p. Alberto Stanislovo Radvilų, taip pat kitų gerųjų menų puoselėtojų, visų Jėzaus Draugijos Vilniaus akademijos vardu su didžiausia pagarba ir nuolankumu duota ir dedikuota. Vilniuje, Jėzaus Draugijos akademijos spaustuveje [spausdino] Tomas Levickis Krokuvietis, 1604 Viešpaties metais.“¹

¹ *Panegyrica illustris[si]mo domino d. Nicolao Christophoro Radzivilo S. R. I. pr[incipi], Olycen[si] et Niesvisien[si] duci, comiti a Szydlovicz et Mir, etc. etc., post auspiciatissimo initum Vilnae palatinatum, ab eiusdem ill[ustrissi]mi domini perillustribus nepotibus d. Nicolao Christophoro, d. Ioanne Alberto, d. Alberto Stanislao Radzivilis, et quibusdam aliis bonarum artium cultoribus, nomine totius Academiae Vilmensis Societatis Iesu, summa fide et observantia D. D., Vilnae: Academicis Societatis Iesu typis, Thomas Levicki Cracovien[is], A. D. MDCIV.*

Pirmajame puslapyje įdėtas Radvilos Našlaitėlio herbas ir jį komentuojantis herbinis eilėraštis. Toliau – 9 puslapių prozinė dedikacija, parašyta sūnėno (*suae celsitudinis ex fratre nepos*) ir Vilniaus akademijos retorikos studento (*studiosus eloquentiae*) Mikalojaus Kristupo Radvilos „viso Akademijos jaunimo vardu“ (*nomine totius academicae iuventutis*). Parašyta pakiliu stiliumi, klasikine lotynų kalba, ji labiau vertintina kaip retorikos meno pavyzdys nei asmeniškų jausmų išraiška.

Kiti du sūnėnai, Jonas Albertas ir Albertas Stanislovas Radvilos, parašė po trumpą eiliuotą sveikinimą. Prie jų prisidėjo ir daugiau Vilniaus akademijos auklėtinių. Trumpas epigramas sukūrė: Aleksandras Sapiega, Mikalojus Zaviša, Mauricijus Giedraitis, Jurgis Astikas, Kristupas Zaviša, Teofilis Tiškevičius, Kristupas Venclovas Šemeta (graikų kalba!), Jurgis Zaviša, Jurgis Šemeta, Adomas Trizna, Samuelis ir Aleksandras Valatkevičiai, Samuelis Zalivskis, Albertas Dembinskis, Steponas Sokolinskis, Tomas Nemira, Motiejus Zacharževskis.

Tačiau didžiausią panegirikos dalį sudaro hegzametru parašytas beveik 800 eilučių kūrinys *Radvilų kilimas (Aulaeum Radzivilaeum)*, kurio autorius Matas Nevė (Matthaeus Newius, Newe), kilęs iš karališkųjų prūsų Lenkijoje, studijavęs Braunsbergo jėzuitų kolegijoje, 1599 m. įstojęs į popiežiškąją seminariją Vilniuje, čia studijavęs filosofiją ir 1605 m. Vilniaus universitete gavęs laisvųjų menų ir filosofijos magistro laipsnį². Šis įvykis buvo paminėtas eiliuotų sveikinimų rinkinyje *Laurų vainikas (Daphnogetica, 1605)*³.

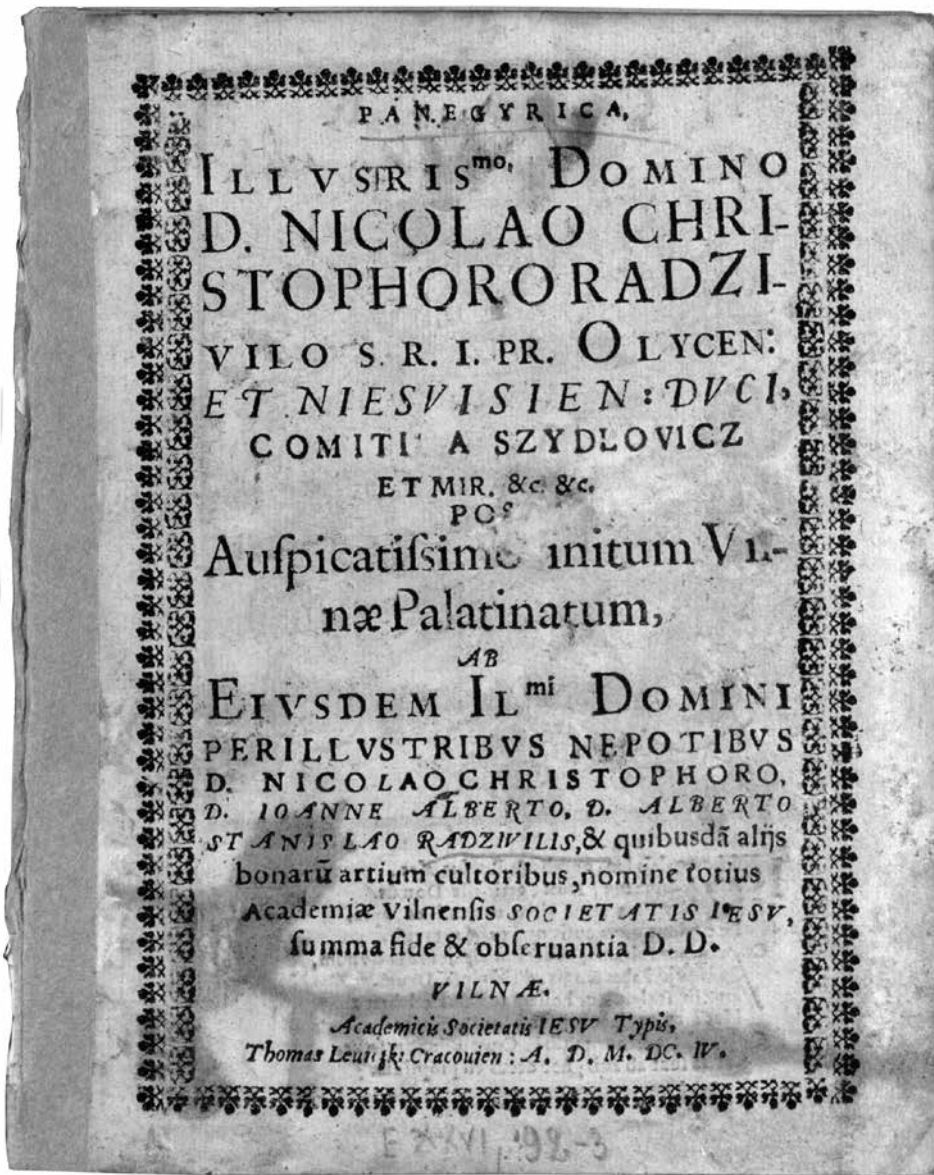
Radvilų kilimą sukūręs Matas Nevė prisistato kaip „šv. teologijos studentas ir šviesiausiojo pono Jono Alberto Radvilos eforas“, t. y. „prižiūrėtojas“ ar „auklėtojas“. Tai kol kas vienintelis mums žinomas jo kūrinys⁴.

Pagrindinė panegirikos „herojė“ yra „Lietuvos vandenų karalienė Vilija“ (*Villia regnator Litavarum aquarum*), kuri rauda sužinojusi apie buvusio Vilniaus vaivados Kristupo Radvilos Perkūno mirtį. (Mirė 1603 m. lapkričio 20 d.) Tačiau pasirodžiusi Žinia (*Fama*) praneša, kad į jo vietą jau paskirtas

² Henryk Litwin, „Katalog alumnów seminarium papieskiego w Wilnie 1582–1798“, *Przegląd Wschodni*, t. VIII, sąs. 4 (32), 2003, p. 951.

³ Žr. *Dainos pasauliui, saulei ir sau*. Lietuvos XVI–XVII a. poezijos antologija, sudarė Eugenija Ulčinaitė. Vilnius: Vaga, 1993, p. 52–53.

⁴ Iki šiol lietuviškai buvo paskelbtos tik kelios tiesiogiai su Vilniumi susijusios verstos *Radvilų kilimo* ištraukos, žr. *Gratulatio Vilnae = Vilniaus pasveikinimas*, sudarė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: LLTI, 2001, p. 195–201, vertė Rita Katinaite. (Red. past.)

1 pav. Spaudinio *Panegyrica illustris[simo] domino d. Nicolao Christophoro Radzivilo...* (1603) antraštinis lapas. Vilniaus universiteto bibliotekos egz., sign. III 15191

I N fide galeis leo, gryphs & Regius ales,
 Ales & armatus, Dux, gerit ille Don us.
 Principibus Fera aeterna visis, tu qualis es, apta,
 Nec minus arma ausis quae gerit apta tuis.
 Crux lunam, sol-amq; cruce moderantur: ad vnum,
 Quidquid habes & agis dirigit ipse Deum.
 Hæc tunc scelerum q; hostem te fama celebrat &
 Hoc in vuls, saculum res lituiq; norant.
 Quid tu pi-ess sit amara tibi. Crux quina profutura.
 Cætera sunt ab aus; hoc decus est proprium.

00330000214

2 pav. Herbinė kompozicija spaudinyje
Panegyrica illustris[s]imo domino d. Nicolao Christophoro Radzivilo..., f. A v.

kitas Kristupas Radvila (Našlaitėlis), kuris šias pareigas pradėjo eiti 1604 m. kovo 26 d. Tada prasideda pasakojimas apie šlovingą Radvilų giminę, daugiausia dėmesio skiriant Mikalojaus Radvilos Juodojo (1515–1565) tėvams ir vaikams ir vieno iš jų, Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio (1549–1616), šeimai, jo kelionei į Šventąją Žemę, bažnyčių ir vienuolynų fundacijoms, gimtajam miestui Nesvyžiui. Čia iš tiesų pateikiama daug realių faktų (pvz., minimas Tomo Makovskio Nesvyžiuje parengtas ir 1613 m. išspausdintas LDK žemėlapis, brolių Skorulskių eilės, vario raižinys „Gyvenimo medis“), gana tikslios ir daugelyje šaltinių patvirtintos atskirų personalijų charakteristikos.

Ši panegirika turbūt neišsiskirtų iš daugelio XVII a. barokinių kūrinių, jeigu ne pats originalus sumanymas: pavaizduoti Radvilų giminę kilime, kurį audžia Vilijos dukros vilijadės ir joms talkinančios kitos vandenų nimfos, nerėjidės ir najadės.

Tradicija atkurti mitologinius siužetus kilime, o ne skyde (kaip herojinėse poemose) ateina iš antikinės helenistinės III a. pr. Kr. – I a. poezijos. Ryškiausias tokio vaizdavimo pavyzdys yra Romos poeto Katulo (84–54 m. pr. Kr.) 64 epilijas. Čia aprašomos Pelėjo ir Tetidės vestuvės, į jas atvykę svečiai žavisi vedybinės lovos apklotu, kuriame atkurtas Ariadnės ir Tesėjo mito siužetas.

Lietuvos lotyniškoje literatūroje dar vienas bandymas audinyje pavaizduoti istorinį įvykį minimas Lauryno Bojerio (Laurentius Boierus, apie 1561–1612) poemoje *Karolomachija* (*Carolomachia*, 1606, liet. vert. 1992). 1605 m. rugsėjo 27 d. prie Salaspilio (tuomet vadinto Kircholmu) Lietuvos didysis etmonas Jonas Karolis Chodkevičius sutriuškino Švedijos karaliaus Karolio IX Sudermaniečio kariuomenę. Pergalei pažymėti aktyvių tų įvykių „dalyvė“ Dūna, t. y. Dauguva, pažada karalienei Baltei, t. y. Baltijos jūrai, kuriai neša savo vandenį, pavaizduoti šią pergalę ir jos herojų audinyje, kurį išausti jai padėsiančios nerėjidės:

Viskas dėl to, kad šlovės amžinos nusipelno karalius,
Vadas ir pergalė ši. Aš, Dūna, juos šlovinti noriu,
Tau nemanau nusileist garbingoj rungty: nors didesnė
Tavo nei mano galia, aš su mūzom gražiau apgiedosiu
Jų narsiąsias kovas, mūs kariauną ir buvusią kovą.
Flandrijos staklėm arba Babilono adata siūsiu,
Greitai šį darbą pabaigt nereidės mano pagelbės.⁵

⁵ *Karolomachija*, eil. 2004–2010, cituota iš: Laurencijus Bojeris, *Karolomachija*, iš lotynų k. vertė Benediktas Kazlauskas, Vilnius: Vaga, 1992.

Ir iš tiesų, kai Chodkevičius grįžta į Vilnių, atvyksta pasiuntinys, nešdamas Baltės dovaną:

Dailių audinių jis Chodkevičiui atneša, ką tik
Nimfos jį spėjo pabaigt; tas ima nušvitusiu veidu,
Stebis darbu puikiu ir vaizdu, kurį mato išaustą.⁶

Atrodo, kad dar vieną išaustą dovaną Chodkevičiui įteikė ir Vilijos nimfos vilijadės (*aulaeum Viliadum*).

Tarp Mato Nevės *Radvilų kilime* ir Laurencijaus Bojerio *Karolomachijoje* pateiktų „kilimo“ (*aulaeum*) ir „audeklo“ (*textum*) siužetų iš tiesų esama daug prasminių ir stilistinių panašumų, netgi tų pačių personifikacijų (pvz., Frénandrėja). Galimas daiktas, kad beveik tuo pačiu metu, 1604–1606 m., parašyti kūriniai turėjo ir daugiau bendraautorių, tuometinių Vilniaus akademijos studentų. Nepamirškime, kad *Karolomachijos* tituliniam lape kaip „tikrasis“ autorius yra nurodytas Kristupas Zaviša, o *Radvilų kilimo* pratarmėje (*Prosphonemata*) savo eiles publikavo Mikalojus, Kristupas ir Jurgis Zavišos.

Taigi „Panegirika“ Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui pateikia mums daug informacijos, bet ir daug netikėtumų, skatina gilintis į platesnį Baroko kultūros lauką, ieškoti sąsajų su Europos estetikos ir meno idėjų sklaida.

⁶ *Karolomachija*, eil. 2055–2058.

AVLÆVM RADZIVILÆVM,
P R Æ V I O A P P A R A T V.
 PROSAPIAM RADZIVILORVM CONTINENS.

S Ignorum Princeps vbi ver patefecit amœnum,
 Sarmaticasq; nives Phœbo sociatus humavit,
 Luce sacrâ Apriles quintâ præeunte calendas, *Domin:*
 Sobria qua medium tenuit Metanoza cataplum, *Letare*
 Lætâq; vox omnes sonuit *LÆT ARE* per aras.
 Organicis breuiterq; modis Ecclesia natos
 Impulit alma suos reliquum perferre laborem
 Esuriale, hilari seseq; parare triumpho
 Victoris Christi domito remeantis ab orco ;
 Forté Cathedrali resonum melos illud ab æde
 Villia Regnator Litauarum audiuit aquarum, *Villiafluz:*
 Ilicet excussit canos glaciemq; diremptam, *Rex*
 Deposuit senium, iuueniliq; ora resumpsit
 Auctior atq; redundatis excelsior alueis,
 Attollensq; caput sua litora circumspexit:
 Et glaucos torquens oculos ad mœnia Vilnæ ;
 O mihi salue, ait, vrbs cognominis, inclyta Vilnâ;
 Vilna caput Litauûm, famulas cui Numine Diuûm
 Voluo libenter aquas, peregrinasq; afferro merces, *Vilnâ*
 Quo tua nunc fortuna loco : ten' mitia Diuûm *malis*
 Numina respectant tandem mala plurima passam? *persûs*
 Hæc mala Mars & acerba Fames, pestiscq; ministrant. *Sta.*
 Mars propè detonuit, messem ver spondet amœnum,
 Bruma luem retudit. **Vulnus tibi, Vilna: sed vnum**

C

Restat

3 pav. Mato Nevès poemos *Radvilų kilimas* pirmasis puslapis leidinyje *Panegyrica illustris[simo] domino d. Nicolao Christophoro Radzivilo...*, f. C r.

Fulget & hīc Diuus Casimirus Solē notatus,
 Terq; quaterq; isto felix Lituania Sole,
 Cuius prælustris radius non his modò qui nunc
 Æthere vescuntur micet, at generiq; Nepotum.
 Vilna sub his descripta patet, quam carmine vates:
 Octono alloquitur, felicem hac forte profatus,
 Vilna potens frondi virides innecte corollas,
 Præsidio duplici consolidata manes.
 E cælo Casimirus opem dabit auctus honore:
 In terris pariter qui dabit ecce virum.
 Iam bene consistas tantis firmata columnis
 Non te caligo iam tenebrosa premat.
 Lumina bina tibi clemens donauit Olympus:
 Binus ter magno robore fult Atlas.
 Timanthæum opus hoc nostro libet indere texto;
 Pace bona Vsiadam, sit vt eius pluribus vsus,
 Latius vt pateat Ducis hæc noua gloria tanti.
 Ipse ego ^a Bregalicy Ducis ibo nuncius vndis, ^a *Régios*
 Bilo vbi Bilblicos propinat Apollinis haustus ^{mōi: fluu:}
 Lauriger, Hinc discet quoq; Brunoritana ^b Propontis.
 In quam se exonerant fluuij per deuia multi. ^b *vulgo Zab:*
 Passaria, Alla, sonax Nogadus, Rex Istula & Ossa,
 Quorum ope sepositos decus vltra Seras & Indos
 Huius & aulæ *RADIVILI* & Principis ibit.
 Dixit, & vnanimi chorus assonat omnis ouatu;
 Viuat o' extantum Dux hic *RADIVILVS* in æuum.
 Et patriam cumulet meritis ingentibus orbem.

B. Leg.

Si quid in hoc texto lapsus, adscribito Fax;

Si Duce quid sit magno minus ingenio.

MATTHÆVS NEVVS, SS. Theol. Stud.
 perillustris. D. Io: Alb. Radivili Ephorus.

4 pav. Mato Nevės poemos *Radvilų kilimas* pabaiga su autoriaus įvardijimu.
Panegyrica illustris[simo] domino d. Nicolao Christophoro Radzivilo..., f. [F3] r.